

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI - IV DERS NOTLARI

3. Sınıf - 2. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

BÂKÎ

Üç padişah dönemini görmüştür. Babası, "Kargazâde" lakaplı müezzindir. Ömrü boyunca şeyhülislamlık makamını elde etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır.

Şiir sahasında "şairlerin sultanı" olarak tanınmıştır. Şiirlerinde la-dini (din dışı) konulara yer vermiş ve dini konulara girmemeye çalışmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine kaleme aldığı "Kanunî Mersiyesi" adlı eseri meşhurdur.

Şiirlerinde daha çok tevriye, ihâm ve tenasüp sanatlarına yer vermiştir. Kendinden önceki şairlerden en çok Necatî ve Mesihî'ye benzer.

Onun şiirlerinde derinlik aranmayacağı söylenmiştir. Şiirlerinin en önemli özelliği şekil mükemmelliğidir. Sözüünü ettiği konular arasında, imparatorluğun 16. yüzyıldaki durumunu yansıtan mücevherat isimlerine; parlak, canlı nesnelere vs. sıkça yer verir. Bâkî, divanında Rum (Anadolu) şairlerinin isimlerinden hiçbirini anmaz; buna karşılık İran şairi Hâfız'ın gazellerine tahmisler yazar. İstanbul Türkçesini en iyi şekilde kullanır. Şiirine sanatının damgasını vurmuştur.

Bâkî ile ilgili ilk çalışmayı R. Dvorok "Baki's Gajeliyyat" adlı eseriyle yapar. 1935'te Sadeddin N. Ergun tarafından yayımlanan "Bâkî" adlı çalışma, araştırmamanın seyri bakımından önemlidir. Sabahattin Küçük ise "Bâkî Dîvânî" adlı eseriyle şairin eserlerinin neşrini yapmıştır.

Tahir Olgun ise Bâkî'nin kasidelerini şerh etmiştir. A. N. Tarlan'ın "Hayâlî - Bâkî" ve Furkan Öztürk'ün "Bâkî Divânî Konkordansı" adlı çalışmaları da önemli çalışmalar arasındadır.

Gazel

کل ای ساقی بولنمز بوبله عالی دلکشیا مجلس
کتور جام مصفايي کم اولسون برصفا مجلس

Gel ey sâki bulunmaz böyle 'âli dil-güşâ meclis
Getür câm-ı musaffâyı kim olsun pür-safâ meclis¹

Ey sâki; böyle güzel, yüce ve gönül açıcı meclis bulunmaz. Saf şarabı getir, herkes için meclis mutlulukla dolsun.

بیاله عکس مرآت فلکده آفتاب اولسون
فروغ ساغر صہبادن اولسون برضا مجلس

Piyâle akr-i mirât-ı felekde âfitâb olsun

¹ Beyitte altı çizili sözcükler arasında tenasüp sanatı vardır.

Fürûğ-ı sâgur-ı sahbâdan olsun pür ziyâ meclis

Şarabın yansımaları bir aynaya benzeyen gökyüzünde güneş olsun, şarap kadehinin ışığıyla meclis ışıkla dolsun.

شراب آب حیات و جام زرین آفتاب اولسه
جهان ایجره کرکز باکه جانان اولسا مجلس

Şarab ab-ı hayat u câm-ı zerrin âfitâb olsa
Cihân içre gerekmez bana cânân olmasa meclis

Şarap, ölümsüzlük suyu olsa ve kadeh altından da yapılırsa, meclis cennet olsa da sevgili olmadan hiçbir işe yaramaz.

...

Gazel

mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fa'ülün

Hüsn ile sana öykünmez çün gül-i ra'nâ
Hüzn ile bana benzeyemez bülbül-i şeydâ

Sarı-kırmızı gül güzelliğinin için sana öykünmez, çılgın bülbül ise mutsuzluk ile bana benzeyemez.²

Can almada nâzûklık ile la'line söz yok
Halün dahı bir döne-durur fitnede ammâ

Ey sevgilim! Naziklik ile can almada senin la'î taşına benzeyen dudağına söz yok; ancak senin benin, tuzaktaki bir yem gibidir.

Tuğrası berâton yazılır ekseri altun
Rûyunda kaşun zerd olur ise n'ola şâhâ³

Ey padişah! Fermanlara çekilen tuğra genellikle altından olur. Senin yüzün de bir fermana benziyor, dolayısıyla kaşın da tuğra gibi sarı olsa şaşılmaz.

Bezm içre sürâhî gibi kan ağladım bu
Sâki lebüne konyağı oldı mey-i hamrâ⁴

Ey sâki! Mecliste kırmızı şarap senin dudağını kiskandı ve ona düşman oldu. Ben de sürahiden nasıl şarap hızlı bir şekilde akarsa onun gibi kan ağlıyorum.

İller yiye şeftâlusını bağ-ı cemâlün
Ey sih-zekan Bâkî nice bir diye eyvâ⁵

Ey sevgilim! Senin güzellik bahçenin şeftalisini başkaları öpüyor. Ey elma çeneli, Bâkî nasıl "eyvah" (ayva) desin.

² Hüsn ve hüzn, gül-i rânâ ile bülbül-i şeydâ arasında leff ü neşr sanatı vardır.

³ Altı çizili kelimeler anlamca ilgilidir.

⁴ Altı çizili kelimeler arasında tenasüp sanatı vardır.

⁵ Altı çizili kelimeler arasında tenasüp sanatı vardır.

Gazel

كلستان بزم شراب و جام می گذر بکا
فلق خلق صراحی صوت بلبلدر بکا

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana
Kulkul-ı halk-ı sūrâhî savt-ı bülbüldür bana⁶

Gül bahçesi benim için şarap meclisi gibidir. Güller de şarap kadehi gibidir. Sürâhinin halkaya benzeyen ağında "kul kul" diye dökülen şarapnâmesi bana bülbül sesi gibi geliyor.

حارضكده اول ایکی زلف کرهکیرک سنک
صویه قونمش ایکی فرا تازه سنبلدر بکا

'Arızında ol iki zülf-i girih-girün senin
Suya konmuş iki gûrrâ tâze sünbüldür bana

Ey sevgili! Senin yanağındaki o iki kıvrım kıvrım saçın benim için suyun⁸ içine konulmuş parlak sümbül gibidir.

سنک بیاداکله سرده زخم خونیم که وار
کوشه دستارده رنگین قرنفلدر بکا

Seng-i bî-dâdunla sende zahm-ı hunimün ki var
Gûşe-i destârda rengin karanfüldür bana

Ey sevgilim! Senin acımasız taşınla, başımda kanlı yaralarım oluştu. Bu yaralar benim için sarığımın köşesindeki renkli bir karanfil gibidir.⁹

مست و مدھوشم ولی خالی می انکوردرن
لعل نابک حالتی کیفیت ملدر بکا

Mest ü medhuşam velî hâlî mey-i engûrdân
Lal-i nâbin hâleti keyfiyyet-i müldür bana¹⁰

Hâlâ şaraptan dolayı sarhoşum ve kendimden geçtim. Ey sevgilim! Senin saf dudağını öpmek, şarabın bana verdiği keyif gibidir.

⁶ Beyitte altı çizili kelimeler arasında tenasüp sanatı vardır ve koyu yazılan kelimeler de anlamca ilgilidir.

⁷ 1. Şarabın akması 2. Söyle, söyle anlamlarındadır.

⁸ Su kalimesiyle sevgilinin yüzü kastedilmiş ve istiare yapılmıştır.

⁹ O zamanlarsa sarığa gül takmak âdeti vardır.

¹⁰ Beyitte altı çizili kelimeler ve koyu yazılan kelimeler kendi arasında ilgilidirler.

جدر کراریم میدان نظمک باقیا
نوک خامه ذوالفقار و طیم دلبلدر بکا

Hayder-i Kerrârîyem meydân-ı nazmun Bâkıya
Nevk-i hâme zü'l-fekâr u tâb Dûldüldür bana¹¹

Ey Bâkî! Şiir meydanında, döne döne savaşan Haydar (Hz. Ali) gibiyim. Kalemimin ucu Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar gibi; tabiatım da (şairlik kabiliyetim de) Hz. Ali'nin atı Dûldül gibidir.

Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Bana çok cevr itdüğün çün ey sipih-r-i bî-vefâ
Âhumun dūd-i kebûdı uydu uşaldı sana

Ey vefâsız gökyüzü! Bana çok cevrettiğin için, âh seslerimin mavî dumanı sana uydu ulaştı.

Eşkümün gevherlerin dizdüm isigi taşına
Yâre 'arz idem diyü silmiş râhîleri bed-like

Ey sevgilim! Sevgiliye arz etmek için gözyaşının mücevherlerini senin eşiğinin taşına dizdim. Kötü yüzlü rakip hepsini silmiş.¹²

Gömgök itdi selle-i âhum sipihrin sûretin
Gök yüzine bak inanmazsan eger ey mehalikâ

Ahımın tokadı, gökyüzünün yüzünü morarttı (maviye boyadı). Ey ay yüzlü sevgilim! İnanmıyorsan gökyüzüne bak.¹³

Gözüme 'âlem görünmez görmesem ruhsârını
'Arızun mir'âtıdır âyine-i 'âlem-numâ

Ey sevgilim! Senin yanağını görmezsem dünya gözüme görünmez. İskender'in dünyayı gösteren aynası senin yanağının aynasıdır.¹⁴

Aks-i hâl-i 'ârızından sâkî-i gül-çihrenün
Lâle-i sîr-âb olur câm-ı şarâb-ı dil-guşâ

Gül yüzlü Sâkî'nin yanağındaki benin parlamasından gönül ferahlatan şarap kadehi suya kanmış lale gibi olur.¹⁵

¹¹ Beyitte altı çizili kelimeler kendi arasında ve koyu yazılan kelimeler de kendi arasında anlamca ilgilidir.

¹² Gözyaşı, mücevhere benzetiliyor. Eşik ise sevgilinin makamıdır.

¹³ Bu beyitte hüsn-i talil vardır.

¹⁴ Beyitte İskender'in aynasına telmih vardır. Ayna ile ilgili terimler sıralanmıştır.

¹⁵ Sâkî, Divân edebiyatında içki sunan güzel anlamının yanında zaman zaman da sevgili anlamında kullanılabilir.

Gazel

Lâle-hadler kıldılar gül-geşt-i sahra semt semt
Bağ u rağı gezdiler idüp temâşâ semt semt

*Lale yanaklı güzeller, çimenliğin her yanını yer yer
gezdiler, bağı bahçeyi seyredip gezdiler.*¹⁶

'Âşık-didâr-ı pakündür meger kim cüyalar
Cuşt u cû eyler seni ey serv-i bâlâ semt semt

*Ey yüce servi! Irmaklar senin temiz yüzünün
aşığdır. Bundan dolayı her yeri gezerler.*¹⁷

Leşger-i gam geldi dil şehrine kandı cavk cavk
Kapdı yir yir fitne vü âşûb u qavga semt semt

*Gam askerleri, gönül şehrine bölük bölük kondu.
Fitne, karışıklık ve yer yer kavga meydana geldi.*¹⁸

Giryeden cûy-ı siriskâm sû-be-sû oldı revân
Yine Kulzüm gibi cûş itdi bu derya semt semt

*Ağlamaktan gözyaşı ırmağım her tarafa aktı. Bir
deniz kadar çok gözyaşım, Kızıldeniz gibi coştı.*¹⁹

Bir kadem baş lütf ile gel gül-şene ey seru-kad
Bileler eksüklüğün her serv-i bâlâ semt semt

*Ey servi boylu! Lutf ile gül bahçesine gel, bir ayak
bas. Her yüce servi, kendi eksikliğinin farkına
varsın.*²⁰

Şi'r-i Bâkî seb'a-i iklime oldukca revân
Okınursa yiridir bu nazm-ı gerra semt semt

*Bâkî'nin şiiri yedi iklime yayıldıkça, bu parlak şiir her
yerde okunursa layıktır.*²¹

Gazel

Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istingâ
Nedür bu cilveler bu şiveler bu kâmet-i bâlâ

*Nedir bu gülüşler, bu naz edası, bu nazlanma. Nedir
bu cilveler bu edalar bu uzun boy.*

Nedür bu 'arz u hatt u nedür bu çeşm-i ebrûlar

¹⁶ Beyitte altı çizili kelimeler arasında tenasüp vardır.

¹⁷ *Irmaklar* kişileştirilmiştir. Teşhis sanatı vardır. Ayrıca hüsn-i talil sanatı da beyitte vardır.

¹⁸ *Üzüntü* askere, *gönül* ise şehre benzetilmiştir. Altı çizili kelimeler savaşla ilgili terimler olduğu için tenasüp vardır. Kopmak: Kıyamet kopmak fiilinde olduğu gibi meydana gelmek anlamındadır.

¹⁹ *Gözyaşı* denize benzetilmiştir. *Su-be-su* "taraf taraf 'her taraf' " demektir. Kelime, bu anlamıyla zarftır. Sin harfiyle yazılır. Buna rağmen beyitte denizcilikle ilgili terimler bir araya getirildiği için akarsuyu çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.

²⁰ Beyitte kişileştirme vardır.

²¹ Bâkî, şiirini parlak olarak niteler ve *gerra* sıfatını kullanır.

Nedür bu hâl-i Hindûlar nedür bu kubbe-i sevdâ

*Nedir bu boy uzunluğu nedir bu kaşların çeşmesi,
nedir bu benlerinin hali nedir bu sevda kubbesi.*

Nedür bu pîç pîç u çîn çîn ü ham be-ham kâkül
Nedür bu turalar bu halka halka zülf-i müşk âsâ

*Nedir bu kıvrım kıvrım kaküller nedir bu saçlar bu
halka halka misk kokulu zülf.*

Miyânun rişte-i cân mı gümüş 'ayine mi sinen
Binâgûşunla menguşun gül ile jaledir güyâ

*Ey sevgilim! Senin belin can ipliği mi, göğsün gümüş
bir ayna mı? Kulak memne kulağın gül ile çiğ
tanesisdir.*

Vefâ ummaz cefâdan yüz çevirmez Bâkî 'aşıkdur
Niyâz etmek ona câna yarasun sana istingâ

*Ey sevgili! Yalvarmak Bâkî'ye, sana da
ilgilenmemek yaraşır.*

Gazel

مرآت دلدہ حسن دلفروز باری کور
رخسارہ حقیقہ آینه داری کور

Mirât-ı dil(gül)de hüsn-i dil-efrûz-ı yâri gör
Ruhsâr-e-i hakikate âyine-dârı gör

*Gülün aynasında sevgilinin gönül aydınlatan
güzelliğini gör; hakikat yanağına ayna tutan ayna
göstericisini gör.*²²

هر نقش و هر نکاری که قلسک مشاهده
الطاف صنع خالق پروردکاری کور

Her nakş u her niqârı ki kılсан müşâhede
Eltâf-ı sun'-ı Hâlik-i Perverdiqârı gör

*Dünyadaki her işlemeyi ve resmi, yani yaratılanları
gözlemlesen, yaratıcı ve koruyucu Allah'ın
yaratmasının cömertliklerini gör.*²³

دلbeste اوله ترلکنه تازه غنچه نك
اول بيرهده جلوه قلن کلنداری کور

Dil-beste olma terliğine tâze goncanun
Ol pirahende cilve kılan gül-'izârı gör

*Taze goncanın tazeliğini, parlaklığını... Sen o
gömlekte görünen gül yanaklı sevgiliyi gör.*

²² Gül, ayna tutarak geçimini sağlayan insana benzetilir.

²³ Altı çizili kelimeler arasında tenasüp sanatı vardır.

خاموش یاتمه یستر غفلتده صبحدم
کل مرغزاره غلغله مرغزاری کور

Hâmûş yatma bister-i gafletde subhdem
Gel merg-zâra gülgüle-i mürg-i zârı gör

Gaflet yastığında uyuma, sessiz kalma. Sabah vakti çimenliğe gel, inleyen kuşların seslerini gör.²⁴

دیوانه‌ک زمانیدر آواره کوکلنی
زنجیرله ضبط ایدهنر جویباری کور

Dîvânelik zamânıdır Avâre gönlini
Zencirlerle zabt idemez cûy-bârı gör

Delilik zamanıdır. Başboş gönlümün zincirlerle zapt edilemeyen nehrini gör.²⁵

داغ درون سینه نیجه تازه لئمنون
کل خرمنینه آتش اورن نوبهاری کور

Dag-ı derûn-ı sîne nice tâzelenmesün
Gül hırmenine âteş uran nev-bahârı gör

Göğsün iç yarası nasıl yenilenmesin? Bir harmana benzeyen gül topluluğunun ateş gibi olmasına sebep olan ilkbaharı gör.

بقی ساغر شکسته پر خون لاله
جمیددن نشانه قلن یادکاری کور

Bak sâgar-ı şikeste-i pür-hûn lâleye
Cemşiddin nişâne kalan yâd-i gârı gör

Lalenin kanlarla dolu kırık kadehine bak, şarabın mucidi Cemşid'den bir iz kalan yadigarı gör.²⁶

باقی نسیم گیبی سبک خیز اولوب سحر
غفت کوزخی خواب کراندن اویاری کور

Bâkî nesim gibi sebuk-ı hir olub seher
Gaflet gözünü hâb-ı girândan uyarı gör

Bâkî, rüzgar gibi hızla hareket et, sabah erkenden gaflet gözünü derin uykudan uyandır.

²⁴ Altı çizili kelimeler anlamca ilgilidir.

²⁵ Bahar, bütün duyuların dışı vurulduğu bir ay olarak düşünülür. Divanelik artar.

²⁶ Lale, içi kanla dolmuş biri gibi düşünülüyor. Lalenin yaprakları da kadehin dışı olarak görüntüyor

سبر و صفای باغ گلستان ایسه غرض
کلزار حسن پادشہ کامکاری کور

Seyr ü safâyı bâg-ı gülistân ise garaz
Gül-zârı hüsn-i pâdişeh-i kâm-kârı gör

Maksat, çimenlik ve gül bahçesini gezmek ve mutlu olmak ise, mutlu padişahın güzel gül bahçesini gör.

آسوده ظل رایت عدلنده کائنات
کون و مکانه سایه صلن شاخساری کور

Âsûde zıll-ı râyet-i 'adlinde ka'inât
Gevn ü mekâna sâye salan şâh-sârı gör

Evren, padişahımızın adalet bayrağının gölgesinde huzur doludur. Kainata yardım eden ağacın dalını gör.²⁷

Hayretî

Gazel

Sende özge bir büt-i ra'nâya ger meyl eylesem
Tanrıya iki demişlerden olayın ey sanem

Ey put kadar güzel sevgili! Senden başka güzel bir sevgiliye meyledersem Tanrı'ya iki demişlerden olayım.²⁸

Devri der dâyim mahallen hayl-i ashâb-ı safâ
Olmaz ehl-i hâlden hâli havâlî-i harem

Ey sevgilim! Mutluluk ashabının topluluğu daima senin mahallende dolaşır. Senin bulunduğun yerin etrafı aşıklardan geçilmez.²⁹

Ol yüzi gülsüz ayak bağdurur bâg-ı vucûd
Eyle ey cân bülbülü azm-ı gülistân-ı adem

O yüz güllü olmadan vücut bağı bir ayak bağıdır. Ey can bülbülü! Yokluk bahçesine...

Fâş idüp râz-ı derûnum göz göre kân eyledün
Neyleyüm sana ya nem gördün benüm ey dîdenem

Gizli sırrımı açıklayıp göz göre göre kan eyledin. Ey gözümün nemi, sana ne yapayım? Benim neyimi gördün?

Göz yumup ey Hayretî çekdüm bu âlemden elüm
Gide açup her âlemin sonunda gördüm çün elem

Ey Hayretî! Gözünü yumup bu alemden uzaklaştın. Sonunda gözümü açıp her âlemin sonunu gördüm.

²⁷ Zıll kelimesi padişaha işaret ediyor; çünkü halife Allah'ın gölgesidir.

²⁸ Tanrı'ya iki demek ve sanem tenasüplüdür.

²⁹ Ashâb-ı safâ, ehl-i hâl ve harem tenasüplüdür.